

ХЎЖАЕВ АНВАР ҒУЛОМОВИЧ

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги

ТАТУ Қарши филиали ўқитувчиси

Аннотация: Фақирӣ лирикасининг бош мавзуларидан бири ишқ-муҳаббат масаласидир. Шоирнинг ҳаёт ҳодисаларига нисбатан бўлган қарашлари шу мавзу орқали юксак маҳорат билан ифода этилади.

Аннотация: Одной из основных тем лирики Факири является любовь. Через эту тему умело выражены взгляды поэта на события жизни.

Abstract: One of the main themes of Fakiri's lyrics is love. Through this theme, the poet's views on life events are skillfully expressed.

Калит сўзлар: ғазал, мухаммас, мусаддас, мурабба, рубоий, муаммо, чистон, маснавий, мустаҳзод

XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг биринчи ярмида Хоразмда яшаб ижод этган кўп қиррали шоир Фақирӣнинг адабий мероси биринчи навбатда ўзининг мазмунан бой ва шаклан хилма-хиллиги билан диққатни тортади. Фақирӣ мумтоз шеърятнинг ранг-баранг жанрлари ва турларида ижод қилди. Шоирнинг девонидан ғазал, мухаммас, мусаддас, мурабба, рубоий, муаммо, чистон, маснавий, мустаҳзод ва бошқалар ўрин олган.

Фақирӣнинг лирик мероси давр адабий ҳаётининг муҳим ҳодисаси бўлди. Унда севги ва вафо, дўстлик ва садоқат, илм ва ҳунар, муҳаббат ва шахс, маърифат учун кураш масалалари қўйилади ва тавсифланади. Шоир бундай қарашлар ифодасида Шарқ назмининг халқчил анъаналаридан озиқланди ва уларни муносиб равишда давом эттирди.

Шоир яшаган XIX асрнинг иккинчи ярми адабиёти мавзуларнинг хилма-хиллиги, жанрларнинг турлилиги билан, энг муҳими янгича ижтимоий ғояларнинг ифодаси билан ажралиб туради. Фақирӣ лирикасининг бош мавзуларидан бири ишқ-муҳаббат масаласидир. Шоирнинг ҳаёт ҳодисаларига нисбатан бўлган қарашлари шу мавзу орқали ниҳоятда юксак маҳорат билан ифода этилади.

Энг юксак ҳис-туйғу бўлган ишқ-муҳаббатни эҳтирос билан қуйлаш Шарқ мумтоз шеърятини, жумладан, ўзбек лирикасига хос муҳим анъаналардандир.

Ўзбек адабиёти тарихида Алишер Навоий ҳам ғоявий, ҳам бадиий жиҳатдан юксак чўққига кўтарди. Унинг ишқий лирикасида илгари сурилган ғоялар, сайқалланган бадиий образлар, ранг-баранг тасвир йўллари кейинги давр шоирлари учун назмий анъаналар мактаби вазифасини ўтади. Ўзбек адабиётининг қатор вакиллари ўз истеъдодлари, ҳаёт тажрибалари ва қарашлари даражасида бу анъанани давом эттирдилар, уни бойитиб бордилар.

Фақирӣ ҳам шундай ижодкорлар қаторида бўлди. У ўзининг ишқ-муҳаббат лирикасида садоқат, вафодорлик каби инсонга хос юксак ҳис-туйғуларни тараннум этди. У бу мавзуда қалам тебратар экан, ўз салафлари каби илоҳий ишқни улуғлади, муҳаббат одамдаги энг олий фазилатлардан бири эканлигини таъкидлади. Шуниси диққатга сазоворки, Фақирӣ

ижодида ички инсоний кечинмаларни, ҳис-туйғуларни тасвирловчи шеърлардан ҳар бирининг заминиди шоирнинг ҳаётга, инсонга чексиз муҳаббати ётади.

Фақирӣ ғазаллари марказида асосан ошиқ ва маъшуқа образлари туради. Ана шу ошиқ ва маъшуқанинг бой руҳий дунёси уларни ўраб турган объектив борликка нисбатан бефарқ эмас.

Шундай қилиб, индивидуал ҳис-туйғу бўлган севги шоир талқинида давр ва унинг хусусиятларига алоқадор ҳолда олинадӣ, бинобарин, социал мазмун касб ётади. Китобхон унинг лирик қаҳрамони учун ёр висолига эришиш, у билан умр ўтказиш ҳар қандай бойликдан ортиқ туради деб тушуниши мумкин. Зийрак китобхон эса унинг шеърларидаги “ёр васли” аслида илоҳий ишқдан дарак бераётганини ва шоирнинг ишқ йўлидан қайтмас эканлигини сезади. Лекин Фақирӣ яшаган, ижод этган даврда ҳам зулм ва зўрлик ҳукм сурганлиги туфайли инсоннинг олийжаноб севги туйғуси оёқ ости қилинганлигини эътироф ётади:

Чин ошиқлар ҳамиша зор экондур
Туну кун орзуйи дийдор экондур...
Кўрунг булбул фиғон айлар чаманда,
Муроди мақсади бир ёр экондур...
Фақирӣ ўлса ҳам дўнмас бу йўлдин,
Демас ҳаргиз номус-ор экондур¹.

Шоир ўз замонида инсоннинг руҳий дунёсига ҳам моддий манфаатдорлик, тамаъ, мол-дунё аралашганлигидан шикоят қилади.

Фақирӣ шундан келиб чиқиб илоҳий ва мажозий ишқни куйлаб, шеърларида муҳаббат масаласига жиддий ёндошади, унга ижтимоий мазмун беради.

Фақирӣ лирикасида ишқ масаласи соғлом асосда, инсон туйғусини ҳурмат қилиш асосида зуҳур бўлади. Муҳаббат туйғуси инсоннинг олийжаноб мақсад ва орзулари билан боғланганлиги учун, бу масалада вафо ва садоқат ниҳоятда муҳимдир. Муҳаббат соғломлиги ошиқ-маъшуқларнинг вафодорлигига боғлиқ. Вафо-садоқат ҳақидаги ғояни илгари суради. Фақирӣ бу ўринда устоз Навоийнинг “...ишқ ичра тенгдур шоҳу дарвеш”² деган юксак қарашларига асосланган ҳолда бу ғояни ривожлантириб боради. Ишқ йўлида шоҳу-гадо тенглигини мадҳ қилади:

Мен гадо сен шоҳга ошиқ бўлмоғим айб этмаким,
Бу балолик ишқ фарқ қилмас гадоу шоҳни³.

Бу байт ўз руҳи билан Лутфийнинг ғазалларига ҳам жуда ҳамоҳангдир.

Фақирӣнинг ишқий шеърлари тасаввуф шеърятидан илҳомланиб ёзилган бўлиб, улар ҳаёт кўшиқларидек янграйди. Бу кўшиқларда шоир киши турли-туман нидоларини жўшқинлик ва эҳтирос билан куйлайди, юксак инсоний фазилатларни куйлайди.

Шоир ёр-маъшуқанинг чин ҳусн-латофатини, тенги йўқ гўзаллигини жозибали мисралар орқали таъриф-тавсиф қилар экан, бу гўзалликка эришиш учун йўл - инсоннинг маънавий ва маърифий баркамоллигидир дейди. Чунки ташқи чирой инсон латофатининг бир томонигинадир. Инсон ҳар жиҳатдан гўзалликка, - яъни ички-ахлоқий гўзалликка эга бўлиши, яъни нафсни жиловлаши керак. Ана шу тасаввуфий тамойилга амал қилган Фақирӣ энг олийжаноб инсоний фазилатларни гўзаллик тушунчасига киритади ва “севгили ёр”нинг гўзалликлари тасвирида унинг шу фазилатларига алоҳида урғу беради.

¹ Фақирӣ.Девон,396-саҳифа

² Навоий.Хамса, 275-бет

³ Фақирӣ.Девон,158 а-саҳифа

Тасаввуф адабиётидаги тамойилга мувофиқ, маъшукани яъни Аллоҳни ҳам гўзаллик, ҳам маънавий баркамоллик тимсоли сифатида васф этади:

Жамоли жумлани вобаста қилғон дилраболар кўп,
Аларни ҳеч бирини сандин аъло кўрмадук асло⁴.

Шоир маъшукани гоҳ ҳусн аҳлининг “султон”ига, гоҳ инсонлар ичида энг гўзал саналган “Юсуфи Канъон”га, гоҳ “пари”, гоҳ “хур”, гоҳ “куёш”га нисбат беради.

Фақирий кўп қиррали истеъдод эгаси бўлиб, у шоир, хаттот, насрда ҳам яхшигина қобилият соҳиби булган санъаткордир. Фақирий икки асрни, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан фарқ қилган икки хил тузумни кўриб баркамол асарлар ёзишга муяссар бўлган шоирдир.

«Дафтари ашъор ул-жадида» («Янги шеърлар дафтари»)да эса Фақирийнинг 1916-1924 йилларда ёзган шеърлари мавжуд. «Айрилғали», «Ўзингсан», «Бўлмағай», «Ўзгача», «Аё дилбар», «Кўргач», «Суратинг» радибли ғазалларида самимий муҳаббат, ошиқ изтироблари маҳорат билан тасвирланган. Шеърларининг кўпи реал, ҳаётий таассуротлар асосида ёзилган. Сўнги йилларда ёзилган бир туркум шеърлари «Юғурумия» тўпламига киритилган(1923). «Девон»нинг шоир қўли билан кўчирилган нусхаси Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтида №7693 рақамли инвентарь остида сақланади.

Адабиётлар:

Фақирий. Девон ЎзФА Шарқшунослик институти №7693

Навоий. Хамса, “Янги аср авлоди”, 2010

Фақирий. Шеърлар, “Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти”, Тошкент-1972

⁴ Фақирий.Девон,24а-бет